

צרעת כי תהיה באדם

נגע צרעת כי תהיה באדם והוא אל הפה: (ויקרא יג ט)

ויקרא רבה טז א

"ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט) - מפרעה, ששלח מדנים בין אברהם לשרה. ומנין שלקה בצרעת? שנאמר: "וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו" (בראשית יב, יז).²

שמות רבה א לד

"וימת מלך מצרים" - שנצטרע, והמצורע חשוב כמת, שנאמר: "אל נא תהי כמת" (במדבר יב יב), ואומר: "בשנת מות המלך עוזיהו" (ישעיהו ו).³

שמות רבה א כג

רבותינו אומרים: בת פרעה מצורעת היתה, לפיכך ירדה לרחוץ. כיון שנגעה בתיבה - נתרפאת. לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה.⁴

במדבר רבה ז ה

בשעה שאמר לו האלהים שילך אצל ישראל, אמר לו: ריבוני, והרי אינך מאמינין אותי, שנאמר: "והן לא יאמינו ליי" (שמות ד א). אמר לו האלהים: הא משה, הא משה! כבר את יודע שאינך מאמינין אותך! מאמינין בני מאמינין הם! ... "הבא נא ידך בחיקך". מיד, "ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג".⁵

¹ המדרש מבטיח לנו: "נגע צרעת כי תהיה באדם - ולא בישראל" (אוצר המדרשים אייזנשטיין עמ' קנו, במדבר). מדרשים אחרים לא מבטיחים חסינות לבני ישראל, אדרבא זה עונשו של כל מוציא שם או לשון הרע ("מצורע - מוציא שם רע"), אבל מבטיחים לפחות שהעונש יהיה הדרגתי: "קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה, אלא מתרה אותו ומלקה ביתו ... חזר בו יפה, ואם לאו מלקה את בגדו ... חזר בו יפה, ואם לאו באין על גופו" (תנחומא בובר תזריע סימן ד). אבל התנ"ך מלא בדמויות שלקו בצרעת, בני ברית ושאינם בני ברית, צדיקים ורשעים. ובמקרים בהם המקרא חס ולא פירט, בא המדרש והגדיל לעשות. ואנו נעבור עליהם ביעף בסדר כרונולוגי (פחות או יותר).

² הדמות הראשונה היא פרעה של אברהם בפרשת לך לך (ולפי מדרשים אחרים, הראשון הוא קין). וכך מביא גם רש"י בפירושו לתורה. אלא שרש"י מזכיר עניין זה לא בפרשת לך לך, באירוע עצמו, אלא בפרשת ויגש בדברים הקשים של יהודה ליוסף: "כי כמוד כפרעה". דברים אלה של רש"י מבוססים על מדרש אחר, בבראשית רבה צג ו (פרשת ויגש), האומר: "ידבר נא עבדך, יכנסו דברי באזנך. זקנתו של זה, על ידי שמשכה פרעה לילה אחת, לקה בנגעים הוא וכל ביתו ... היזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת". "אותו האיש" הוא כמובן יוסף. יהודה מזהיר את יוסף שאם ייקח את בנימין, כמו פרעה שלקח את שרה, סופו ללקות בצרעת! אז יש לנו גם "כמעט יוסף" ברשימה.

³ אנחנו עדיין בפרעה, אבל זה של משה, לא של אברהם (או של יוסף). בניגוד לרוב המפרשים והמדרשים שפרעה אכן מת כפשוטו (ומשה יכול היה לשוב ממדין "כי מתו האנשים המבקשים את נפשך"), טוען מדרש זה שפרעה נצטרע ומצורע חשוב כמת. הסמך לרעיון שמצורע חשוב כמת הוא ממרים ומהמלך עוזיהו שעוד נראה בהמשך. ועוד שם בהמשך המדרש (וכן במקבילה במדרש הגדול שמות ב כא-כג) שחרטומי פרעה ויועציו ייעצו לו לטבול בדם ילדי ישראל על מנת להירפא מצרעתו: "אין לך רפואה אם לא נשחט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבוקר ותרחץ בדמיהם שתי פעמים ביום". אילוסטרציה זו של ילדי ישראל נשחטים, בהקשר עם שעבוד מצרים (וצרעתו של פרעה), מופיעה בצירורי הגדות מהמאה ה-16 (מנטובה, ונציה, פרג) ויש הרואים בכך תשובה יהודית לעלילות הדם (דר' דוד מלכיאל).

⁴ אנחנו עדיין בבית פרעה, עברנו לבת פרעה. האם זו מחלה "מלכותית"? (ראה להלן גם עוזיהו ונעמן). עכ"פ, נראה שהריפוי מהצרעת יוצר קשר נפשי מיוחד בין בת פרעה למשה (ובאופנים דומים ושונים גם בין אישים אחרים להלן). ואותו ילד פלאי שבזכותו נתרפאה בת פרעה, לוקה אח"כ בעצמו בצרעת ... ראה [דברינו בתיבה - בת פרעה](#) בפרשת שמות.

⁵ מפרעה של אברהם עברנו לפרעה של משה ולבתו וממנה לילד שחמלה עליו - למשה. מדרש זה מונה את כל העבירות בגינן לוקים בצרעת ומשה שם "בחברה טובה" יחד עם קין, גיחזי, נעמן ועוד. ואם שם המדרש עוד מגדיר את חטאו של משה "האומר דבר על חברו ואין בו", בא מדרש תנחומא (בובר) בשמות סימן כ ואומר לנו דברים ברורים וקשים ביותר, עד כדי השוואת משה עם הנחש: "א"ל: אתה אומר לשון הרע על בני? מה הנחש שאמר לשון הרע והלקיתי אותו בצרעת, אף אתה .. ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג". כבר הערנו במספר מקומות ש"ירידות" כאלה של חז"ל על משה (ואישים אחרים) אינן לפחיתות אישיות ותכונותיו, כמו למעלת המצוות והערכים. עיקר כוונת המדרש איננה להראות שגם משה הוא בשר ודם ו"אין צדיק בארץ אשר לא יחטא", כי אם להדגיש את חשיבות המצוות, המוסר וההימנעות מחטא כערך עליון ששום אדם אינו עומד מעליהם. אך לעומת מדרשים חריפים אלה, ראה פרקי דרבי אליעזר (פרק לט) שמרכז את כל העניין ומדגיש שהצרעת הייתה אות ומופת המסמלים את טומאת מצרים ללא שום קשר למשה עצמו: "אמר לפניו: ריבון כל העולמים, תן לי אות או מופת. א"ל הבא ידך בחיקך .. והוציאה והנה מצורעת. ולמה הראה למשה בדבר טמא את פרעה ולא הראהו בדבר טהור? אלא מה המצורע טמא ומטמא, כך היו פרעה ועמו טמאים ומטמאים את ישראל וחוזר ונטהר. אמר לו: כך יטהרו ישראל מטומאת המצריים".

במדבר רבה ט מו

"וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן". באותה שעה שלטה בהם הצרעת, כמה דתימא: "וראשו יהיה פרוע".⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט

באותה שעה א"ל אהרן למשה: משה אחי, כסבור אתה בעצמך שצרעת זו על מרים נתונה? אינה נתונה אלא על בשרו של אבא עמרם! אמשול לך משל: למה הדבר דומה? לאחד שנתן גחלת לתוך ידו, אע"פ שהופכה ממקום למקום, מכל מקום בשרו נכוה.⁷

שבת דף צז עמוד א

"ויחר אף ה' בס וילך" (במדבר יב ט) - מלמד שאף אהרן נצטרע, דברי רבי עקיבא.⁸ אמר לו רבי יהודה בן בתירא: עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדבריך - התורה כיסתה ואתה מגלה אותה! ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק. ואלא הכתיב בס? - ההוא בניזיפה בעלמא. תניא כמאן דאמר אף אהרן נצטרע, דכתיב: "ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת" (שם י). תנא: שפנה מצרעתו.⁹

במדבר רבה יח כ

אמר רב: כל המחזיק במחלוקת עובר משום "ולא יהיה כקרח וכעדתו". אמר ר' אסי: ראוי לצטרע, כתיב הכא: "כאשר דבר ה' ביד משה לו" (במדבר יז ה) וכתוב התם: "ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך".¹⁰

⁶ הגענו לבני ישראל עצמם, הם שבגינם נענש משה כשאמר "והן לא יאמינו לי" (והנה מתברר שמשה צדק, אלא שאסור לומר לשון הרע גם על דבר שהוא אמת: "אין לשון הרע שיכזב על אדם ויחס לו מה שלא עשה, לפי שזה ייקרא 'מוציא שם רע על חברו'. ואמנם לשון הרע - גינוי האדם אפילו במעשיו אשר עשה באמת" - פירוש הרמב"ם לאבות פרק א משנה טז). מי בדיוק נצטרע? כל העם? רק אלה שחטאו בעגל (אותם שלשת אלפים שמתנו?). ומה עם אהרן? הרי הוא שפרע את העם! האם גם הוא הצטרע בחטא העגל, או שהוא מקבל את עונשו מאוחר יותר בפרשת מרים?

⁷ מרים היא אולי הדמות הידועה ביותר בתורה שלקתה בצרעת. משום שכאן איננו זקוקים לשום מדרש, אלא לפשוטו של מקרא אשר מקדיש לכך פרק שלם (פרק יב בספר במדבר) ומפרט בדיוק על מה דברה, עם מי דברה, כעס ה', העונש, זעקת האח (אהרן), תפילת האח (משה) והסגרתה כדין התורה. גם מדרשים יש הרבה על פרשה זו ומכולם בחרנו דווקא את זה המדגיש את הכאב והצער המשפחתי, כולל אזכור האב עמרם, זה שבכלל לא רצה להביא ילדים לעולם בשעבוד מצרים (שמות רבה א ג). למרות שבתורה מודגש כל הזמן האדם הפרטי שננגע או הצטרע, העונש באמת הוא על המשפחה כולה. גם בכתם שמוטל עליה וגם בצורך לדאוג לבן המשפחה שהוצא מחוץ למחנה. מכאן גם משל המדרש שהצרעת היא כמו גחלת לוחטת העוברת ממקום למקום בתקווה שלא תשרוף במקום אחד, אבל סופה שגורמת לכוויות קשות בכל הגוף. האם במשל זה רומז אהרן למשה שהוא שהצטרע גם כן צריך להבין לכאבה של אחותו? משה עכ"פ לא צריך תזכורות, כדברי המדרש: "כך היה משה צוות. א"ל הקב"ה: מה לך צוות? א"ל משה: רבש"ע, אני יודע באיזה צער היא נתונה! שאני זכור שלשלת שהיתה ידי בתוכה, שנאמר: "והנה ידו מצורעת כשלג" (דברים רבה יג). ומצרעתה של מרים קבלנו את מצוות "זכור" של מרים ואת התפילה הקצרה ביותר: "אל נא רפא נא לה", עליה הרחבנו בדברינו בפרשת בהעלותך.

⁸ בס - בהם, לשון רבים. הקב"ה כעס על אהרן ועל מרים. וכבר עמדו המפרשים שם על הלשון המיוחדת "ותדבר מרים ואהרן" וציינו מחד גיסא שאכן היא זו שפתחה תחילה (רש"י ואבן עזרא שם) ומאידך גיסא שבסופו של דבר כתוב "ואהרן" וגם "בס" משום שגם אהרן דבר לשרוף הרע (ספרי במדבר צט, דברים רבה ו יא). ועל פשוט זה אין ר' עקיבא, שדורש כל תג ותג בתורה (מנחות כט ע"ב), מוכן לוותר. גם לא במחיר הנזיפה שהוא מקבל מר' יהודה בן בתירא. ראה "נזיפות" נוספות שר' עקיבא מקבל מעמיתיו, כולל ממי שצער ממנו בהרבה אך נראה כבן שבעים שנה: "אמר לו ר' אלעזר בן עזריה: עקיבא, מה לך אצל הגדה! כלה מדברותיך אצל נגעים ואהלות" (חגיגה יד ע"א). ראה דברינו [מדרשים שנוגעים](#) בפרשת תזריע.

⁹ ובספרי במדבר פסקא קה הנוסח אף חריף וכולל יותר: "ויפן אהרן - שנפנה מצרעתו. רבי יהודה בן בתירא אומר: עתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר נתנגע אהרן. אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו?! ועתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר צלפחד מקושה היה. אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו?! ועתיד ליתן את הדין כל מי שאומר עקביה בן מהללאל נתנדה". לא רק לכבודו של אהרן מקנא ר' יהודה בן בתירא, אלא לכבודם של צלופחד, עקביא בן מהללאל (ואולי גם אחרים שלא הזכירו). מה בעצם טענתו של ר' יהודה בן בתירא? אפשר שהוא נוקט כשיטת דוד שאמר "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (ראה דברינו [כתב עוונות](#) בפרשת חוקת במחלוקת בין דוד למשה). אבל ר' עקיבא בשלו - כשיטת משה - כפי שכבר ציינו בהערה הקודמת. ואולי אהרן שבעצם צריך היה להצטרע בחטא העגל ("כי פרעה אהרן") קבל כאן את עונשו (הכפול).

¹⁰ מהיכן אנו יודעים שקרח ועדתו ראויים היו ללקות בצרעת? מהפסוק "כאשר דבר ה' ביד משה לו". פסוק זה נאמר בסוף פרשת קרח ועדתו, כאשר מהמחנות בהם הקריבו קרח ועדתו את הקטורת שבגינה מתו, עושים ריקועים למזבח. והתורה מסכמת את הפרשה במלים: "זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא יהיה קרח וְכַעֲדָתוֹ פְּאִשֵׁר דָּבָר ה' בְּיַד מֹשֶׁה לו" (במדבר יז ה). על איזו "יד משה" מדובר? על אותה היד שצוותה "הבא נא ידך בחיקך" ונצטרעה. אבל עובדה היא שקרח ועדתו לא הצטרעו למרות שהקריבו אש זרה ולמרות שהחזיקו במחלוקת. ומשה כן! המדרש אמנם מכונן "קדימה" אל עוזיהו, כפי שמיד נראה, אבל יוצר בהכרח גם את הקשר "אחורה" אל משה. וראה גם ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תד: "זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר - אמר לו משה: ... כקרח וכעדתו אתה עושה לו? אמר לו: ולא יהיה כקרח וכעדתו. - מה אתה עושה לו? - כמו שצרעתי את ידך: כאשר דבר ה' ביד משה לו".

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיח

"יאמרו נא בית אהרן" - משל למה הדבר דומה? לבעל הבית שהיה מתנהג יפה עם אריסיו. בשעת חשבון אינו מדקדק עמהן. בשעת הגורן היה משייר להם שירי הגורן, ובשעת הבציר היה משייר להם שירי הגת. אבל אין אנו יודעין משאו ומתנו בתוך הבית. ומי יודע? עבדיו ובני פלטרין שלו. ואלו הן עבדיו של הקב"ה: בית אהרן ... לכך נאמר "יאמרו נא בית אהרן" - יאמרו נא מה שעשיתי להם לכל מי שעמד כנגדם. עמד קרח עליהם ובלעה אותן הארץ. עמד עוזיהו ובקש להקטיר קטורת והצרעת זרחה במצחו.¹¹

יומא דף כב עמוד ב

התם נמי לא אפרעו מגופיה - לאיי, אפרעו מגופיה. דאמר רב יהודה אמר רב: ששה חדשים נצטרע דוד ופרשו הימנו סנהדרין ונסתלקה הימנו שכינה, דכתיב: "ישבו לי יראיך ויודעי עדותיך" (תהלים קיט עט), וכתיב: "השיבה לי ששון ישעך" (תהלים נא יד).¹²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: הגם שהארכנו וחרגנו ממכסת הדפים הקבועה, עדיין לא מנינו את נעמן וגיחזי שבספר מלכים ב פרקים ה ז - "וארבעה אנשים היו מצורעים" (זה גיחזי ושלושת בניו - סוטה מז ע"א). ראה הגמרא בסנהדרין קז ע"ב כמקור עיקרי לצרעת כפולה ומיוחדת זו, כולל ביקורת חז"ל על הקפדתו היתירה של אלישע. ואם נזכה, נדון במקרה זה בע"ה בשנה בה קוראים בפרשה זו את הפטרת השבת (שבשנה זו, שהיא מעוברת, נדחתה מפני הפטרת שבת הגדול).

מים אחרונים 2: וגם אם נוסף את נעמן וגיחזי, עדיין לא מנינו את כל האישים. עפ"י המדרש אפשר להוסיף את קין, יואב, חזקיהו, גלית, ושת'י, דואג האדומי, שבנא ועוד. האם ריבוי ומגוון האישים שלקו בצרעת, צדיקים ורשעים, בני ברית ושאינם בני ברית, במקרא ובמדרש, באה ללמדנו ש"המחלה אינה מבחינה" ואין מי שמחוסן ממנה, או שענינו והבנתנו אינן מבחינות באותן דקויות, פיסיות ורוחניות, הגורמות למחלה שתבוא.

¹¹ מדרשים רבים נדרשו לצרעת עוזיהו המלך שבאה בשל גבהות לבו וגסות רוחו אשר גרמו לו להקטיר קטורת זרה ולפלוש ברגל גאוה וגסה לעבודת הקודש (ראה תנחומא פרשתנו ג למשל). וכך גם נראה מפורטו של מקרא בתיאור המפורט שבספר דברי הימים ב פרק כו פסוקים טז-כא: "ויקחזקתו גבה לבו עד להשחית ... ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת ... ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה' ... צא מן המקדש כי מעלתך ולא לך לכבוד מה' אלהים: ויעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר .. והצרעת זרחה במצחו ... ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת ... ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו". ובחרנו דווקא במדרש זה, לא רק בשל לשונו הציורית (משל בעל הבית והאריסים), אלא שוב בשל הקשר המשולש (מרובע) של קרח-עוזיהו-אהרון (משה). ברשימת העבירות בגינן לוקים בצרעת - שבעה על פי הגמרא בערכין טז ע"א והמדרש בו פתחנו ויקרא רבה טז א, עשרה על פי ויקרא רבה יז ג, אחד עשר על פי במדבר רבה ז ה - נמנות עבירות קשות כגון עבודה זרה, שפיכות דמים, גילוי עריות, חילול השם וכמובן לשון הרע. אבל לא הקרבה אל הקודש והמחלוקת. אלה נוספו, כך נראה, בעקבות קרח ועדתו ובגללן נצטרע עוזיהו (גבהות לבו הביאה אותו לעבירות אלה). קרח ועדתו הם תמרור האזהרה שממנו צריכים ללמוד ולהיזהר. בפרט אם זה כנגד הקודש - בית אהרון. שמא תאמר שהקודש עצמו מחוסן? לא. שהרי אהרון עצמו הצטרע (ואולי כעת אנחנו מבינים עוד יותר טוב את דרשתו של ר' עקיבא לעיל שמגלה לנו את מה שכיסה הכתוב שאף אהרון נצטרע). שמא תאמר ש"יראי ה'" שבפסוק הסמוך "יאמרו נא יראי ה'" - זה ביתו של דוד? "ילק"ש תהלים רמז תתעה) מחוסנים? נראה מיד שלא. ומה עם משה אולי הוא למעלה מכל זאת? לא, שהרי כאמור לעיל, ממש לומדים את כל עניין הצרעת "כאשר דבר ביד משה לה". וקרח ועדתו? דווקא הם לא הצטרעו. האם זה למעלתם או לחסרונם? מצורע חשוב כמת (שמות רבה א א), אך מה עדיף? מוות כדוגמת קרח (שמריקועי מחתתו עשו כיסוי למזבח) או צרעת לכל החיים כדוגמת עוזיהו?

¹² הגמרא שם דנה בעונש שקבל דוד על חטא בת שבע ומסיקה שבנוסף לכך שמתו לו ארבעה ילדים (אמנון, אבשלום, תמר והילד שנולד לו מבת שבע לפני שלמה) וקוים בו הפסוק "ארבעתים ישלם" על גזילת כבשת הרש, גם נפגע בגופו ממש (אפרעו מגופיה) בכך שנצטרע ופרשו ממנו חכמי ישראל. (ולפי הגמרא בסנהדרין קז ע"א הצרעת הייתה תחליף לעונש חמור יותר - "קבל עליך יסוריך". וראה גם פסיקתא דרב כהנא ב שדוד עצמו מסכים שבעצם היה חייב עונש מות ואכמ"ל). האם יש קשר בין צרעתו של דוד ראש השושלת ועוזיהו שהוא מצאצאיו? ראה הגמרא בסנהדרין מח ע"ב: "אמר רב יהודה אמר רב: כל קללות שקילל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד: "אל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם (שמואל ב ג ג) . זב הוא רחבעם, מחזיק בפלך - אסא, נופל בחרב - יאשיהו, חסר לחם - יכניה (או צדקיהו) ומצורע - זה עוזיהו. החשבון בין דוד ליואב הוא נושא ארוך ונכבד שיש לדון עליו בפעם אחרת (יואב מכשיל, יואב מציל, יואב מעודד, יואב מורד, יואב מחפה, יואב מוכיח) ואפשר שאכן הגיעה לו הקללה. אבל כבר למדונו חז"ל שאין קללות חנם וש"קללת חכם אפילו בחנם (על תנאי) - היא באה" (מכות יא ע"א). ומי שרוצה "להסתבך" עוד יותר יראה שגם גלית שקלל וחרף מערכות ישראל נצטרע (ויקרא רבה יז ג). אולי באמת קלה היא החמורה מכולן.